

## Νεοφιλελεύθερη/Νεοσυντηρητική εκπαίδευση και αντίσταση εντός/εναντίον του Καπιταλισμού της Εξαθλίωσης: Η περίπτωση της Ελλάδας

Dave Hill    Research Professor of Education, Anglia Ruskin  
University, Chelmsford, England  
Visiting Professor of Education at the Universities of Athens,  
Greece; Middlesex, England, and Limerick, Ireland  
Chief Editor, the Journal for Critical Education Policy Studies,  
[www.jceps.com](http://www.jceps.com)

### Περίληψη

Αυτή η μελέτη προσφέρει μια πανοραμική θεώρηση σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος, ο *Καπιταλισμός της Εξαθλίωσης*, εξετάζω τον σύγχρονο νεοφιλελεύθερο μαζί και συντηρητικό καπιταλισμό της λιτότητας και τον «ταξικό του πόλεμο εκ των άνω», με ειδική αναφορά στην Ελλάδα. Στο δεύτερο μέρος, *Οργή, Ανάλυση και Ακτιβισμός εντός/εναντίον του Καπιταλισμού της Εξαθλίωσης*, υποστηρίζω ότι υπάρχει ανάγκη για Οργή (με βάση την μαρξιστική ταξική ανάλυση), Ακτιβισμό, με Πρόγραμμα, Οργάνωση και Στρατηγική. Κατόπιν, ασχολούμαι με τον Ακτιβισμό, την ανάλυση και τη Στρατηγική τόσο με όρους εκλογικού συστήματος όσο και με όρους άμεσου, εξωκοινοβουλευτικού ακτιβισμού, θεωρώντας και τους δύο απαραίτητους.

Στο τρίτο μέρος, περιγράφω τα κύρια χαρακτηριστικά του *Νεοφιλελευθερισμού, Νεοσυντηρητισμού και της Εκπαίδευσης για τον Καπιταλισμό της Λιτότητας και της Εξαθλίωσης*, αντιπαραβάλλοντάς το, στο τέταρτο μέρος, με τον *Ακτιβισμό στην Αρένα της Εκπαίδευσης: Κριτική Παιδαγωγική, Σοσιαλιστική Εκπαίδευση*. Εδώ, συνοψίζω τις βασικές απόψεις της κριτικής παιδαγωγικής και της σοσιαλιστικής εκπαίδευσης. Στο πέμπτο μέρος, *Αντίσταση, Εξέγερση, Εκδίκηση και Στρατηγικός Ακτιβισμός*, επιστρέφω στην αντίσταση και στην Εκδίκηση, θεωρώντας ότι πρέπει να είναι στρατηγικά εστιασμένες.

Αυτή η μελέτη όντας μια πανοραμική μελέτη, αποτελεί ως εκ τούτου αναγκαστικά μια περιληπτική μελέτη, με κάποια σημεία της να βασίζονται σε εκτεταμένη βιβλιογραφία.

### Πρώτο Μέρος: Ο Καπιταλισμός της Εξαθλίωσης

Σε όλο τον καπιταλιστικό κόσμο, τα κυρίαρχα καπιταλιστικά πολιτικά κόμματα και οι κυβερνήσεις τους χρησιμοποιούν το *Δόγμα του Σοκ* της Ναόμι Κλάιν (2007), για να στρέψουν και πάλι προς το μέρος τους αυτό που αποκάλυψε ο Ντέβιντ Χάρβεϊ (στο βιβλίο του *Σύντομη Ιστορία του Νεοφιλευθερισμού*, 2006)), δηλαδή την αυξανόμενη συσσώρευση πλούτου σε έναν «ταξικό πόλεμο εκ των άνω».

Όσο κι αν επιμένουν οι ειδήμονες των μέσων ενημέρωσης ότι ο νεοφιλευθερισμός έχει δεχτεί θανατηφόρα χτυπήματα μετά την κατάρρευση της τράπεζας Lehman τον Σεπτέμβριο του 2008 (π.χ. ο Seamus Milne στην εφημερίδα *The Guardian*, 2008, βλέπε Milne, 2008), είναι σαφές ότι οι κυρίαρχες καπιταλιστικές τάξεις πολλών οικονομιών της Αμερικής και της Ευρώπης, και η διεθνής καπιταλιστική τάξη σαν σύνολο, δεν έχουν εγκαταλείψει τον νεοφιλελευθερισμό. Πράγματι, χρησιμοποιούν τις συνταγές και τα δόγματά του με δριμύτητα, προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι: πρώτον, να σωθεί το καπιταλιστικό σύστημα και δεύτερον, να πληρώσουν οι εργαζόμενοι την κρίση των καπιταλιστών (Νικολακάκη, 2012). Η επιθυμία για επιστροφή στη «φυσική» καπιταλιστική ζωή με την εφαρμογή νεοφιλελεύθερων πολιτικών έχει γίνει απόλυτα σαφής στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου μέσω της λεπτομερούς και πειστικής αναφοράς του Colin Crouch (2011) σχετικά με τον «περίεργο μη-θάνατο» του νεοφιλελευθερισμού στη γενική οικονομική και κοινωνική πολιτική.

Το αποτέλεσμα είναι ότι η πρόνοια έχει μειωθεί δραματικά. Οι φτωχοί ζουν με περισσότερη αβεβαιότητα, περισσότερο ανθυγιεινά και πεθαίνουν νωρίτερα. Οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους εξαπατούν και απογοητεύουν τα χαμηλά αμειβόμενα στρώματα της εργατικής τάξης και οι κατασταλτικοί μηχανισμοί τα καταπιέζουν και φροντίζουν να είναι συμμορφωμένα και (σε κάποιες περιπτώσεις) σε γκέτο. Ένα από τα πιο ακραία παραδείγματα επίθεσης στο δικαίωμα στο να οργανώνεται ο κόσμος και να οργανώνει διαμαρτυρίες αποτελεί η πρόσφατη ρεπουμπλικανική νομοθεσία στην πολιτεία Winsconsin των ΗΠΑ να καταργηθούν τα κλαδικά δικαιώματα των εργατών να διαπραγματεύονται συλλογικά (παρεμπιπτόντως, δίνοντας αφορμή για τις μεγαλύτερες εδώ και δεκαετίες συναθροίσεις και ακτιβιστικές δραστηριότητες (MacAskill, 2011; Socialist World, 2011)).

Βρισκόμαστε τώρα, σε μεγάλο μέρος του προηγμένου, υστερο-καπιταλιστικού βιομηχανοποιημένου κόσμου, σε μια εποχή έντονης ταξικής πάλης, έντονης διαστρωμάτωσης και έντονης αντίστασης. Με τα λόγια των Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο του 1847, «η κοινωνία σαν σύνολο χωρίζεται όλο και περισσότερο σε δύο μεγάλα εχθρικά στρατόπεδα, σε δύο μεγάλες τάξεις αντιμέτωπες η μία με την άλλη: τη Μπουρζουαζία και το Προλεταριάτο» (Μαρξ και Ένγκελς, 1847).

Η συνέπεια αυτής της εντατικοποίησης της ταξικής σύγκρουσης, την οποία θα αναπτύξω αργότερα, είναι η εντατικοποίηση της καταπίεσης, μαζί με την εκ νέου άνοδο Ναζί και της άκρας δεξιάς, του ρατσισμού και των δυνάμεων εναντίον του συνδικαλισμού και της αριστεράς. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, τόσο στις εκλογές της 6<sup>ης</sup> Μαΐου όσο και στις εκλογές της 17<sup>ης</sup> Ιουνίου 2012, το ομολογουμένως νεο-Ναζί κόμμα της Χρυσής Αυγής κέρδισε περίπου το 7% των ψηφοφόρων, όπου φαίνεται να περιλαμβάνεται ένα 50% των αστυνομικών της Αθήνας.

Για άλλη μια φορά στην ιστορία, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε, όπως μας προειδοποιεί ο Μπέρτολτ Μπρεχτ (από του τελευταίους στίχους του θεατρικού του έργου Η ακαταμάχητη άνοδος του Αρτούρου Ούι), ότι, ακόμη κι αν ο Χίτλερ είναι νεκρός, «η σκύλα που τον γέννησε είναι πάλι σε αναβρασμό». Η σκύλα του καπιταλισμού σε κρίση και υπό απειλή.

Παρακάτω παραθέτω λεπτομερώς παραδείγματα του Καπιταλισμού της Λιτότητας και της Εξαθλίωσης από χώρες όπου έχω ενεργοποιηθεί πολιτικά την τελευταία δεκαετία: από την Ελλάδα, Ιρλανδία, Βρετανία και ΗΠΑ.

### **Ελλάδα**

Κάτω από την πίεση των πολιτικών λιτότητας της Τρόικα (της Ευρωπαϊκή Επιτροπή της Ευρωπαϊκής ένωσης, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου), τα «Μνημόνια» των περικοπών (σε μισθούς, συντάξεις, θέσεις εργασίας) και οι ιδιωτικοποιήσεις έχουν γίνει το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό εργαστήριο της καπιταλιστικής επίθεσης στις αμοιβές, στα εργασιακά δικαιώματα, στις δημόσιες υπηρεσίες και στις υπηρεσίες πρόνοιας. Η Ελλάδα βρίσκεται στο σημείο όπου η παγκόσμια καπιταλιστική τάξη εξετάζει πόσο μπορεί να πιέσει μια εθνική εργατική τάξη μέχρι να καταρρεύσει κοινωνικά και να επαναστατήσει (Kloke, 2012a, b). Ο στόχος

της παγκόσμιας καπιταλιστικής τάξης είναι σαφώς να μειώσει το επίπεδο ζωής των Ελλήνων στα επίπεδα άλλων Βαλκανικών οικονομιών.

Ποτέ από τη Ναζιστική κατοχή, με τις μαζικές δολοφονίες/εκτελέσεις των Ελλήνων και τους θανάτους από πείνα, και μετά δεν είχαν βιώσει τόσες στερήσεις, άγχος, τρόμο, φτώχεια. Αυτό επηρεάζει τη λεγόμενη «εργατική τάξη» και τη λεγόμενη «μεσαία τάξη». Και τα δύο αυτά στρώματα αποτελούν, ουσιαστικά, στρώματα της εργατικής τάξης, πρόκειται για εκείνους που ο μόχθος τους γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους καπιταλιστές. (Θα ασχοληθώ με αυτόν τον κλασικό Μαρξιστικό δυαδικό ορισμό της τάξης προς το τέλος αυτού του άρθρου). Και τα δύο στρώματα της εργατικής τάξης υφίστανται την «κοινωνική καταστροφή», την «Καταστροφή» (Καταστροφή, 2012), κοινωνική φτωχοποίηση μέσα από μαζική ανεργία (50% ανάμεσα στους νέους), μεγάλες περικοπές σε μισθούς, ημερομίσθια και συντάξεις, την επιβολή συμπληρωματικών φόρων, την εξαθλίωση που προέβλεψε ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* (Μαρξ, 1867, τ. 1, κεφ. 25), με τους πραγματικούς μισθούς να πέφτουν και τις συνθήκες εργασίας να επιδεινώνονται. Τις τελευταίες δεκαετίες, σε όλον τον καπιταλιστικό κόσμο, εξαπλώνεται μια σχετική εξαθλίωση, με τον πλούτο της εργατικής τάξης να αυξάνεται με πολύ αργότερους ρυθμούς από αυτόν της καπιταλιστικής τάξης. Αλλά αυτό που παρατηρούμε τώρα, που στην Ελλάδα παίρνει την πιο θεαματική μορφή του, αλλά και σε χώρες όπως η Βρετανία, η Ιρλανδία και οι ΗΠΑ, είναι η προέλαση της απόλυτης εξαθλίωσης, με απόλυτη επιδείνωση στο εισόδημα, στον πλούτο και στις συνθήκες ζωής και με μαζική φτωχοποίηση (βλέπε Hill 2006a; Greaves, Hill and Maisuria, 2007; Hill, Greaves and Maisuria, 2009).

Ο στόχος της Τρόικας είναι να μειωθεί ο μισθός των Ελλήνων στα 150 ευρώ το μήνα. Αυτό ειπώθηκε δημοσίως σε μια ακροαματική διαδικασία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο μετά από επερώτηση του Ευρωβουλευτή του ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ Νίκου Χουντή. Η ανεργία τώρα (καλοκαίρι του 2012) βρίσκεται στο 24%, ενώ το 2008 βρισκόταν στο 8%. Παραπάνω από τους μισούς νέους είναι άνεργοι. Σε έναν πληθυσμό περίπου 11 εκατομμυρίων, υπάρχουν τώρα 450.000 οικογένειες χωρίς μεροκάματο ή εισόδημα οποιουδήποτε είδους. Μόνο στην Αθήνα υπάρχουν 25.000 άστεγοι και τα τελευταία δύο χρόνια στην Ελλάδα έχουν γίνει πάνω από 3000 αυτοκτονίες (Βατικιώτης, 2012). Ο Σωτήρης (2012<sup>a</sup>) παραθέτει λεπτομερώς τις απαιτήσεις της Τρόικας μετά τις εκλογές του Ιουνίου 2012,



όπως τη μείωση του αριθμού των πανεπιστημίων, νέες μειώσεις στους μηνιαίους μισθούς (οι οποίοι έχουν ήδη μειωθεί από 751 σε 586 ευρώ), πλήρη αποδιοργάνωση του όποιου ελέγχου έχει απομείνει στην αγορά εργασίας, όπως κατάργηση της πενθήμερης εργασίας και επανεισαγωγή της εξαήμερης εργασιακής εβδομάδας. Σύμφωνα με την ανάλυση του Σωτήρη (2010<sup>α</sup>),

Αυτή η διαδικασία μπορεί να περιγραφεί ως «απομείωση μιας χώρας». Στο τέλος θα προκύψει μια φτωχότερη Ελλάδα, με μειωμένη παραγωγική βάση, με μειωμένη κυριαχία, με μια πολιτική τάξη να έχει συνηθίσει σε μια σχεδόν μετα-αποικιακή μορφή επιτήρησης και με μια ελληνική μπουρζουαζία έτοιμη να δεχτεί μια υποδεέστερη θέση στον νέο καταμερισμό εργασίας που αναδύεται στην Ευρώπη και να δει να συρρικνώνεται η προηγούμενη φιλοδοξία της να παίζει έναν πιο σημαντικό οικονομικό και πολιτικό ρόλο στην περιοχή με αντάλλαγμα μια βίαιη αλλαγή στην ισορροπία δυνάμεων όσον αφορά την εργασία (μετάφραση από τα αγγλικά).

Αλλά δεν είναι μόνο η Ελλάδα που αντιμετωπίζει αυτή την καπιταλιστική επίθεση στις ζωές, στις συνθήκες, στην υγεία και στις υπηρεσίες της κοινωνικού κράτους πρόνοιας. Ενώ οι καρδιές των Ελλήνων βράζουν από θυμό και δυστυχία, οι πάμπλουτοι φοροφυγάδες αποκτούν όλο και μεγαλύτερα κέρδη. «Οι πλουσιότεροι επιχειρηματίες της Ελλάδας, οι εφοπλιστές, δεν πληρώνουν καθόλου φόρους για τα εισοδήματά τους, τα οποία εξαιρούνται από τη φορολόγηση με το αιτιολογικό ότι θεωρούνται διεθνή σύμφωνα με μια διάταξη που ενσωματώθηκε στο σύνταγμα της Ελλάδας το 1967, τον πρώτο χρόνο που ανέβηκε στην εξουσία η χούντα των συνταγματαρχών (Dreier, 2012).

#### **ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: Θυμός, Ανάλυση και Ακτιβισμός εντός/εναντίον του Καπιταλισμού της Εξαθλίωσης**

Σε αυτό το μέρος υποστηρίζω ότι χρειαζόμαστε τον θυμό, να νιώθουμε θυμό και δείχνουμε θυμό προς τον καπιταλισμό της λιτότητας προς τις διαφορετικές συνέπειές του ανάλογα με την κοινωνική τάξη. Αυτές οι συνέπειες, φυσικά, γίνονται αισθητές με διαφορετικό τρόπο ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες εντός της εργατικής τάξης. Πολλές εθνικές μειονότητες, οι γυναίκες και οι ανάπηροι γενικά όχι μόνο καταπιέζονται (βιώνουν διακρίσεις, υποβιβάζονται και υποτιμούνται) αλλά υφίστανται και εκμετάλλευση (όσον αφορά την ανταμοιβή τους για την

εργατική δύναμη που προσφέρουν) περισσότερη από ότι οι άλλοι εργαζόμενοι.

Ο θυμός πρέπει να συνοδεύεται από Μαρξιστική ανάλυση με βάση την τάξη, ανάλυση και κατανόηση του ποιος κερδίζει και ποιος χάνει στον καπιταλισμό, ποιος προκάλεσε την παρούσα κρίση και ποιος συνεχίζει να κερδίζει από αυτήν, και ποιος χάνει μέσα στην κρίση και πρέπει να πληρώσει για αυτήν. Για μένα, στα γραπτά και στις ομιλίες μου ως πολιτικού και ακτιβιστή και συνδικαλιστή και ως ακαδημαϊκού ακτιβιστή και συγγραφέα, η Μαρξιστική ανάλυση του καπιταλισμού, της εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης των εργαζόμενων, είναι αυτή που αναλύει και εξηγεί καλύτερα την παρούσα κρίση στην εκπαίδευση και στην ευρύτερη κρίση στην κοινωνία, την πολιτική, την οικονομία.

Όμως, ο θυμός και η (Μαρξιστική) ανάλυση δεν είναι αρκετά. Αυτή η ανάλυση πρέπει να οδηγήσει σε *ακτιβισμό*, ακτιβισμό συγκεκριμένου τύπου, για τον επαναστατικό μετασχηματισμό του καπιταλισμού σε δημοκρατικό σοσιαλισμό/Μαρξισμό. Χρησιμοποιώ τη λέξη «επαναστατικός» εδώ για να υποδηλώσω μια σημαντική, κοινωνική, οικονομική και πολιτική αλλαγή, μια μετάβαση από τον τωρινό νεοφιλελεύθερο και νεοσυντηρητικό καπιταλισμό στον δημοκρατικό σοσιαλισμό/Μαρξισμό.

Ο ακτιβισμός μεταφράζεται σε πολιτικό πρόγραμμα και μέσω αυτού σε μια σειρά από αιτήματα/πολιτικές. Για να ικανοποιηθούν αυτά τα αιτήματα, για να προσεγγιστούν, απαιτείται ένα μέσο, ένα όχημα, οργάνωση. Πάνω στο θέμα της οργάνωσης έχουν σημειωθεί και σημειώνονται αρκετές αντιπαραθέσεις, για παράδειγμα, ανάμεσα σε Αναρχικούς, Αναρχο-συνδικαλιστές, τα Κινήματα Καταλήψεων, τους σοσιαλδημοκράτες και διαφόρων ειδών Μαρξιστών-Λενινιστών, για παράδειγμα περί οριζόντιας και κάθετης οργάνωσης, πρωτοποριακού, δημοκρατία από τα κάτω και δημοκρατικού (ή μάλλον αντι-δημοκρατικού) σεντραλισμού –σχετικά με τη μορφή της κομματικής οργάνωσης. Υποστηρίζω τη μορφή της κομματικής οργάνωσης, με πλουραλισμό εντός του κόμματος, για να μπουν σε εφαρμογή αυτές οι πολιτικές και να οργανωθούν έτσι ώστε να επιδιώξουν και να πάρουν την εξουσία.

Στο ζήτημα της στρατηγικής, η εξουσία αυτή μπορεί να καταληφθεί ή να κερδηθεί μέσω άμεσης μαζικής δράσης ή μέσω εκλογικού συστήματος «του «κοινοβουλευτικού δρόμου προς τον σοσιαλισμό» ή μέσω ενός

συνδυασμού και των δύο. Εάν μιλάμε για εκλογές, πρέπει να καταστήσουμε σαφές ότι οι ρεφορμισμοί είναι ευπρόσδεκτοι αλλά από μια σαφή Μαρξιστική κριτική θέση.

Στο ζήτημα της στρατηγική, επίσης, είναι απαραίτητο να κάνουμε ένα διαχωρισμό ανάμεσα στο μίνιμουμ (ρεφορμιστικό) πρόγραμμα, ένα μεταβατικό πρόγραμμα (ή την πολιτική που θα διαλύσει τον καπιταλισμό και που φαίνεται εφικτό να υποστηρίξουν τα στρώματα των εργαζόμενων) και ένα μέγιστο πρόγραμμα, προς το οποίο θα μπορούμε να κινηθούμε, αλλά που θα ερχόταν σε ισχύ μετά την πτώση του καπιταλισμού μάλλον παρά σαν ένα σύνολο άμεσα πραγματοποιήσιμων στόχων –μάλλον σαν ένα σύνολο απόλυτα επιθυμητών στόχων (Trotsky, 1938; Hill, 2012a)

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: Νεοφιλελευθερισμός, Νεοσυντηρητισμός και Εκπαίδευση για τον Καπιταλισμό της Λιτότητας και της Εξαθλίωσης

Νεοφιλελευθερισμός και (μέσα στην) Εκπαίδευση

Σε αυτό το μέρος, περιγράφω και συνοψίζω δέκα πρωταρχικά χαρακτηριστικά του νεοφιλελευθερισμού στην εκπαίδευση, τα οποία περιγράφονται επανειλημμένα στις δημοσιεύσεις περί νεοφιλελευθερισμού και εκπαίδευσης (e.g. Hill, 2003a, 2004, 2005, 2006a, 2009a, b;; Hill and Kumar, 2009; Hill and Roskam, 2009;; Inal and Akkaymak, 2012; Rikowski, 2012). Λόγω στενότητας χώρου, θα περιοριστώ στο να σχολιάσω εν συντομία το πρώτο από αυτά τα χαρακτηριστικά.

1. *Ιδιωτικοποίηση/Προ-ιδιωτικοποίηση των σχολείων και των πανεπιστημίων.* Για παράδειγμα, στην Αγγλία, τα Ακαδημαϊκά ιδρύματα και τα σχολεία χρηματοδοτούνται από την πολιτεία αλλά παραδίδονται σε ιδιωτικό έλεγχο. Επίσης στην Αγγλία, υπάρχουν τα «Ελεύθερα Σχολεία», σχολεία που ιδρύονται από ομάδες γονέων και που χρηματοδοτούνται από την πολιτεία. Στις ΗΠΑ, κάποια «σχολεία τσάρτερ» είναι κερδοσκοπικά και διοικούνται από αυτό που ο Glenn Rikowski ονομάζει «εκπαιδευτικές επιχειρήσεις» -εθνικές και διεθνείς εκπαιδευτικές εταιρείες (Rikowski, 2003a, b). Επίσης, στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο γίνεται ιδιωτικοποίηση των παρα-εκπαιδευτικών υπηρεσιών (καθαριότητα, σίτιση, επιθεώρηση. Στη Βρετανία, όπου μέχρι πρόσφατα υπήρχε μόνο ένα ιδιωτικό πανεπιστήμιο (‘όλα τα υπόλοιπα ήταν κρατικά), σε αρκετές ιδιωτικές εταιρείες παρέχεται η δυνατότητα να χορηγούν πτυχία. Ο Rikowski (2012) γράφει εντυπωσιακά ότι «η ανώτερη εκπαίδευση έχει γίνει σαν κρεατομηχανή, πράγμα που έχει επιπτώσεις σε κάποιες από τις

απόψεις που περιγράφονται παρακάτω, όπως εντατικοποίηση εργασίας, εμπορευματοποίηση, καταναλωτισμό (βλέπε και Callinicos, 2006).

2. *Περικοπές στις δημόσιες δαπάνες/μισθούς/συντάξεις/επιδόματα: μαζικές μειώσεις προσωπικού/απολύσεις στα πανεπιστήμια.* Το αποτέλεσμα είναι η επιδείνωση στις παροχές για όσους χρησιμοποιούν αυτές τις κρατικές/δημόσιες υπηρεσίες από τη μια μεριά και τις ιδιωτικές υπηρεσίες από την άλλη.

3. *Αγοροποίηση, Ανταγωνισμός μεταξύ σχολείων και μεταξύ πανεπιστημίων στο όνομα της «επιλογής» και της διαφοροποίησης.* Το αποτέλεσμα είναι μια ιεραρχία των παροχών (με βάση τη φυλή, το φύλο, την κοινωνική τάξη).

4. *Επαγγελματική εκπαίδευση για το ανθρώπινο κεφάλαιο (εκτός από την άρχουσα τάξη) με διαφοροποιημένες επιχορηγήσεις ή επαγγελματικά μαθήματα/πτυχία από τη μια, και υπέρ της κατάργησης των κρατικών επιχορηγήσεων για τις Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές επιστήμες και τα Καλλιτεχνικά μαθήματα στα πανεπιστήμια.*

5. *Βίαιη διαχείριση της εργατικής δύναμης: Νέα δημόσια διαχείριση* όπως αυτή εκπροσωπείται μέσα αυξανόμενες και τεράστιες διαφοροποιήσεις στα πακέτα πληρωμών και στην εξουσία μεταξύ της ανώτερης διοίκησης των σχολείων και των πανεπιστημίων από τη μια, και το «κατώτερο προσωπικό», τους δασκάλους, τους διοικητικούς υπαλλήλους, τους χειρώνακτες από την άλλη. Αυτό σηματοδοτεί το τέλος σε αυτό που επικρατούσε και που ήταν μια δημοκρατική, συμμετοχική, συλλογική διοίκηση και λήψη αποφάσεων σε σχολεία και πανεπιστήμια, καταλήγοντας σε «διαταγή του αφεντικού».

6. *Ανταγωνισμός μεταξύ των εργαζομένων – αμοιβή συνδεδεμένη με τις επιδόσεις και τα αποτελέσματα.* Πρόκειται για άλλη μία άποψη του τέλους της συλλογικότητας. Οι δάσκαλοι και οι καθηγητές πανεπιστημίων στην Αγγλία και την Ουαλία ανταγωνίζονται τώρα για ένα περιορισμένο εύρος «αμοιβών συνδεδεμένων με τις επιδόσεις».

7. *Εποχικότητα / «Επισφάλεια» των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα, με την αντικατάσταση των πλήρως απασχολούμενων βάσει συμβολαίου από εποχικό ακαδημαϊκό προσωπικό, ανασφάλιστους ωρομίσθιους και εργαζόμενους με συμβάσεις ορισμένου χρόνου.*

8. Επίθεση στα συνδικάτα, στα εργασιακά δικαιώματα, στις συλλογικές συμβάσεις. Σε διεθνές επίπεδο, οι νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις επιθυμούν να «τσακίσουν τα συνδικάτα», να τσακίσουν την εξουσία των συνδικαλιστικών οργάνων, να καταργήσουν τις συλλογικές κλαδικές συμβάσεις. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει και μη αναγνώριση της δικαιοδοσίας των συνδικάτων να διαπραγματεύονται τις κλαδικές συμβάσεις, την κατάργηση των διευκολύνσεων για τα συνδικάτα ή ακόμη και να κριθεί παράνομη η συμμετοχή στα συνδικάτα.

9. «Επιχειρησιακό λεξιλόγιο» / Λόγος της αγοράς π.χ. οι μαθητές ως «πελάτες», η «παράδοση» του αναλυτικού προγράμματος, με το λόγο της αγοράς να αντικαθιστά αυτόν της κοινωνικής ευθύνης.

10. Υποβάθμιση των ιδεολογικών επιθέσεων ενάντια στο εργατικό δυναμικό του δημόσιου τομέα με τις συντάξεις και σχετική εργασιακή ασφάλεια. Σε όλο και περισσότερες χώρες, οι νεοφιλελεύθεροι κατηγορούν τα σχολεία ότι υποφέρουν από «έλλειψη παραγωγικότητας», ότι λειτουργούν προς όφελος των εργαζομένων στην εκπαίδευση. Οι δημόσιοι υπάλληλοι περιγράφονται ως «τεμπέληδες», ότι «κοιμούνται στα πούπουλα», ότι έχουν συντάξεις που τους επιτρέπουν να «τρώνε με χρυσά κουτάλια», ότι είναι «εχθροί» της ευημερίας και «μολυσμένοι από φιλελεύθερες και σοσιαλιστικές ιδεολογίες».

#### **Νεοσυντηρητισμός, Καταπίεση και Εκπαίδευση**

Εκεί όπου τα ιδεολογικά εργαλεία του κράτους (Althusser, 1971) δεν λειτουργούν με αρκετή αποτελεσματικότητα, επιστρατεύονται τα καταπιεστικά εργαλεία του κράτους. Η κρατική καταστολή αυξάνεται με εντατικοποιημένη χρήση των κρατικών εργαλείων καταπίεσης και των όπλων τους. Ένα τέτοιο παράδειγμα δόθηκε στην Ελλάδα κατά τη Γενική Απεργία στις 15 Ιουνίου 2012 (βλέπε Hill, 2011a), στην οποία συμμετείχα, με τη ρήψη χημικών από την αστυνομία στο σταθμό Σύνταγμα του μετρό, με σύννεφα χημικών να κυκλώνουν την πλατεία Συντάγματος, και την ομάδα Δέλτα της αστυνομίας, ανά δύο πάνω σε μοτοσυκλέτες, να χτυπάνε με τα κλομπ τους διαδηλωτές και να τους στέλνουν στα νοσοκομεία. Το ίδιο συνέβη και στη γενική απεργία της 26<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου. Στις ΗΠΑ, σε μια παρόμοια κλιμακούμενη κρατική βία, υπήρξε η περίφημη περίπτωση ενός αστυνομικού που περπατώντας ανέμελα στο University of California ανάμεσά σε διαδηλωτές τους ψέκαζε με πιπέρι και χημικά την ώρα που

έκαναν ειρηνική καθιστική διαμαρτυρία στο πλαίσιο του κινήματος Occupy Davis University.

Άρα, ο νεοφιλελευθερισμός δεν πάει μόνος του. Συνοδεύεται –και τίθεται σε ισχύ– από νόμους, όπλα, ψεκαστήρες χημικών, τακτικές όπως αυτή της «χύτρας ταχύτητας», του νεοσυντηρισμού στις καταπιεστικές και ελεγκτικές μορφές του. Αυτός ο έλεγχος επιχειρείται με όλο και περισσότερη δύναμη πάνω στην εκπαίδευση.

Παρακάτω δίνονται κάποια από τα χαρακτηριστικά του νεοσυντηρητισμού στην εκπαίδευση σε διάφορες χώρες.

11.Νεο-Συντηρητισμός: έλεγχος στα Προγράμματα Σπουδών των σχολείων, της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών και των πανεπιστημίων, με απομάκρυνση του «επικίνδυνου» περιεχομένου. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι ο έλεγχος του προγράμματος σπουδών σε Αγγλία, Ουαλία και αλλού, από ένα (αυστηρά αστυνομουόμενο και επιτηρούμενο) Εθνικό Πρόγραμμα Σπουδών για τα σχολεία. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η απομάκρυνση των περισσότερων κοινωνιολογικών, πολιτικών και κοινωνικής δικαιοσύνης θεμάτων από το πρόγραμμα σπουδών της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών σε Αγγλία και Ουαλία το 1992/1993.

12.Νεο-Συντηρητισμός: έλεγχος της Παιδαγωγικής:. Στην Αγγλία και στην Ουαλία, δεν μόνο το πρόγραμμα σπουδών που είναι προκαθορισμένο, το ίδιο είναι και η Παιδαγωγική. Η δασκαλοκεντρική μεθοδολογία της Εθνικής Στρατηγικής Γραμματισμού καταλήγει να κυριαρχεί στην αλληλεπίδραση δασκάλου-μαθητή, έχοντας αντικαταστήσει τις μαθητοκεντρικές μεθόδους που χαρακτήριζαν πολλά σχολεία της πρωτοβάθμιας και κάποια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στις προηγούμενες δεκαετίες, ειδικά κατά την «παιδοκεντρική/μαθητοκεντρική, φιλελεύθερη-προοδευτική παιδαγωγική στις δεκαετίες του '60 και του '70.

13.Νεο-Συντηρητισμός: έλεγχος των Σπουδαστών: η επιβολή υψηλών διδάκτρων στα πανεπιστήμια, μέχρι και 9.000 λίρες τον χρόνο στην παρούσα φάση, έχει ως αποτέλεσμα να κάνει τους σπουδαστούς πολύ πιο χειρίσιμους, από τότε που δεν υπήρχαν δίδακτρα για πανεπιστημιακές σπουδές. (Δίδακτρα μέχρι 1000 λίρες τον χρόνο επιβλήθηκαν για πρώτη φορά από την κυβέρνηση του Νέου Εργατικού κόμματος το 1998).



14. Νεο-Συντηρητισμός: έλεγχος των Δασκάλων/Καθηγητών: σε σχολεία και πανεπιστήμια υπάρχει πολύ μεγαλύτερη επιτήρηση των δασκάλων και καθηγητών, μια στοχευμένη κουλτούρα αξιολογήσεων και αποτελεσμάτων σε εξετάσεις, με ποινές για τους δασκάλους και τα σχολεία που παρουσιάζουν «υποεπίδοση», οι οποίες περιλαμβάνουν κλείσιμο σχολείων και σχολείων που μετατρέπονται αναγκαστικά σε Ακαδημίες, με πολλούς δασκάλους να χάνουν τις δουλειές τους. Αυτά τα «τεστ υψηλών απαιτήσεων» επιβάλλουν ποινές (σε ΗΠΑ, Αγγλία και Ουαλία) σε σχολεία που βρίσκονται σε περιοχές όπου κατοικεί η εργατική τάξη, σχολεία στα οποία τα αποτελέσματα στα τεστ και στα διαγωνίσματα δεν είναι τόσο υψηλά σε σχολεία πλουσιότερων περιοχών. Επίσης επιβάλλονται τιμωρίες στους διαφωνούντες και στους συνδικαλιστές στα σχολεία και στα πανεπιστήμια. Αυτό δεν είναι νόμιμο, αλλά η διοίκηση βρίσκει τρόπους να κάνει διακρίσεις εναντίον συνδικαλιστών και των ριζοσπαστικών ακτιβιστών, ακόμη και να τους απολύει. (Εγώ έχω «μετακινηθεί» από 5 από τις 7 δουλειές μου στην εκπαίδευση, βλέπε Hill, 2003b).

15. Νεο-Συντηρητισμός: εφαρμόζεται βίαιη καταστολή, π.χ. η αστυνομία διαλύει διαδηλώσεις φοιτητών σε ΗΠΑ, Αγγλία και Ουαλία. Εκτός από το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, τα γεγονότα στο Davis που αναφέρθηκαν παραπάνω, αστυνομικοί με περιβολή για διαδηλώσεις και σκύλους επιτέθηκαν σε μια διαδήλωση στο Πανεπιστήμιο του Sussex τον Μάρτιο 2010 (Jack, 2010). Και σε διαδηλώσεις στην Ελλάδα, δακρυγόνα και κροτίδες κρότου/λάμψης και χτυπήματα χρησιμοποιούνται συχνά (αν όχι σχεδόν πάντα) από την αστυνομία.

16. Αναφορές στο παρελθόν που διέθετε περισσότερη «τάξη» και ιεραρχικές δομές και στις «παραδοσιακές» αξιών.

#### **Η επίθεση στην Κριτική Σκέψη**

Μια ακραία εκδοχή της ακροδεξιάς επίθεσης στην κριτική σκέψη αποτελεί ένα πρόσφατο συνέδριο του Ρεπουμπλικανικού κόμματος στην πολιτεία του Τέξας, όπου ψηφίστηκε μια απόφαση που αντιτίθεται στην κριτική σκέψη στην εκπαίδευση, λέγοντας,

Η Εκπαίδευση (οφείλει να είναι) βασισμένη στη Γνώση – **αντιτιθέμεθα** στη διδασκαλία δεξιοτήτων σκέψης που απαιτούν ανώτερες γνωστικές λειτουργικές (αποσαφήνιση αξιών), δεξιότητες κριτικής σκέψης και παρόμοια προγράμματα που αποτελούν απλώς μια άλλη ονομασία για την εκπαίδευση με βάση το Αποτέλεσμα (κατάκτηση της μάθησης), μεθόδους



οι οποίες εστιάζονται στην τροποποίηση της συμπεριφοράς και αποσκοπούν στο να αμφισβητήσουν τις στέρεες πεποιθήσεις των μαθητών και να υποσκάψουν την αυθεντία των γονιών. (Austin Chronicle, 2012)

**ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ: Ακτιβισμός στην Εκπαιδευτική Αρένα: Κριτική Παιδαγωγική, Σοσιαλιστική Εκπαίδευση**

Η ενδυνάμωση της επαναστατικής Μαρξιστικής θεωρίας και πρακτικής πρέπει να καλλιεργηθεί και μέσα στην αρένα της εκπαίδευσης. Φυσικά, έχουν υπάρξει εκατοντάδες χιλιάδες Μαρξιστών και σοσιαλιστών και κριτικών παιδαγωγών σε όλο τον κόσμο τα τελευταία 150 χρόνια, από τους ξυπόλυτους κομμουνιστές δασκάλους στην Ινδία, στις τάξεις των σφαγιασμένων Tudeh (Ιρανών κομμουνιστών) και Ινδονήσιους κομμουνιστές δασκάλους και ακαδημαϊκούς, στη Ρωσία και στην Ευρώπη και στη Αμερικανική ήπειρο, οι οποίοι βασίζονται ποικιλοτρόπως σε θεωρητικές εκδοχές του Μαρξισμού, από τον Μαρξισμό, τον Λενινισμό, τον Σταλινισμό, Τον Τροτσισμό (Morgan, 2003), στους εκπαιδευτικούς της Λατινικής και Βόρειας Αμερικής που εμπνέονται από τον Φρέιρε. Και υπάρχουν επίσης και εκείνοι που εξάγουν ριζοσπαστικά συμπεράσματα, μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές-συγκυριακές περιστάσεις, από τη δουλειά του Dewey. Υπάρχει μια τεράστια παράδοση Μαρξιστικής και άλλης Αριστερής επαναστατικής εκπαιδευτικής θεωρίας και πρακτικής/πράξης. Η ιστορία θεωρείται μερικές φορές αόρατη στην επικράτεια της ΒΑΝΑ -Βρετανία, Αυστραλασία, Βόρειος Αμερική- η κυριαρχία/ηγεμονία της αγγλική γλώσσας και οι δημοσιεύσεις, τα βιβλία, οι ανασκοπήσεις, τα περιοδικά θεωρούνται υψηλού στάτους μέσα σε αυτή την Αγγλόφωνη και κυρίως των Ηνωμένων Πολιτειών ηγεμονία. Γι' αυτό και οι βιβλιογραφικές αναζητήσεις για την κριτική παιδαγωγική αποδίδουν αποτελέσματα με μεγάλη έμφαση στην κληρονομιά και στους ερμηνευτές του Φρέιρε και του Ντιούι, παρά σε αυτούς τους Μαρξ. Ο Glenn Rikowski έχει χαρτογραφήσει και αναλύσει την ανάπτυξη της Μαρξιστικής εκπαιδευτικής σκέψης (στον αγγλόφωνο κόσμο. (Βλέπε Rikowski 1996, 1997, 2007).<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Μια αμφιλεγόμενη ημι-ιστορία μαρξιστικής σκέψης που έχει δεχτεί πολλή κριτική για τις ατέλειές της είναι αυτή της Anyon, 2011. Για συζητήσεις γύρω από αυτό το βιβλίο, βλέπε Malott, 2011, McGrew, 2011, Banfield, 2011.

Άρα, είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι πολλά άλλα συνέδρια – και βιβλία- που αυτοπεριγράφονται ως κριτική παιδαγωγική, ειδικά στις ΗΠΑ, αναφέρουν και προπαγανδίζουν μη-Μαρξιστικές εκδοχές, εστιάζοντας σε πιο ελευθεριακές, πιο συμμετοχικο-δημοκρατικές, ριζοσπαστικο-δημοκρατικές εκδοχές της κριτικής παιδαγωγικής. Κάποιες είναι ακόμη λιγότερο Μαρξιστικές και εστιάζονται στην Κριτική Σκέψη, την ανάπτυξη της ικανότητας να σκεφτόμαστε κριτικά, αντί να τοποθετούν αυτή την κριτική σκέψη μέσα σε μια μετα-αφήγηση της κοινωνικής δικαιοσύνης, πολύ λιγότερο δε σε μια μετα-αφήγηση της οικονομικής δικαιοσύνης και ισότητας. Είναι καθήκον των Μαρξιστών να επιδείξουν κριτική αλληλεγγύη με τέτοιες απόψεις και ερμηνείες, με την έμφαση να δίνεται στο κριτική, με στόχο να πληροφορηθούν, να επηρεαστούν, να «κερδισθούν» οι ριζοσπαστικοί φιλελεύθεροι και Μαρξιακοί συνάδελφοι υπέρ μιας Μαρξιστικής ανάλυσης.<sup>2</sup>

Η οπτική που υιοθετώ στα δικά μου γραπτά είναι η δημοκρατική επαναστατική Μαρξιστική, αυτό που εγώ ονομάζω σοσιαλιστική εκπαίδευση (π.χ. Hill, 1991; 2007, 2010a; Hillcole Group, 1991, 1997; Cole et al 2001; 2006; Hill and Boxley, 2007). Κάτι παρόμοιο είναι η Επαναστατική Κριτική Παιδαγωγική του Peter McLaren και των συνεργατών του τα τελευταία 15 χρόνια (βλέπε, π.χ. McLaren, 2005, McLaren and Farahmandpur, 2004).

Στο εκπαιδευτικό/κοινωνιολογικό θεωρητικό επίπεδο, οι Μαρξιστές εκπαιδευτικοί πρέπει να υιοθετήσουν συμπληρωματικές και αμοιβαία υποστηρικτικές αναλύσεις και ακτιβισμό, συμπληρωματικές και μάλιστα ως μέρος των ευρύτερων κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικών αγώνων. Σε

<sup>2</sup> Κάποιες απόπειρες για να αναπτυχθεί Μαρξιστική εκπαίδευση, ανάλυση, κατανόηση, πράξη, βρίσκονται στα διάφορα συνέδρια περί Μαρξιστικής εκπαίδευσης και κριτικής εκπαίδευσης και κριτικής παιδαγωγικής, όπως στο Διεθνές Συνέδριο Κριτικής Παιδαγωγικής (ICCE) που διεξήχθη στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας το 2011 και 2012 και αυτό που πρόκειται να γίνει στην Τουρκία τον Ιούλιο του 2013. Άλλα τέτοια ριζοσπαστικά, Μαρξιστικά συνέδρια για την εκπαίδευση αποτελούν το μακρόχρονο Rouge Forum Conference στις ΗΠΑ, το μακρόχρονο Μαρξισμός και Εκπαίδευση: Ανανεώνοντας τους διαλόγους (MERD) που γίνεται στο London University Institute of Education και το (νέο) West Chester Conference για την Κριτική Παιδαγωγική που ξεκίνησε το 2012. Αυτά είναι τα κυριότερα συνέδρια μαρξιστικής εκπαίδευσης στον αγγλόφωνο κόσμο, και χωρίς αμφιβολία, υπάρχουν δεκάδες αν όχι εκατοντάδες, που λαμβάνουν χώρα έξω από τις αγγλόφωνες περιοχές, τις γνωστές ως BANA –Βρετανία, Βόρειος Αμερική και Αυστραλασία.

αυτό το επίπεδο ιδεών, στο επίπεδο της ιδεολογίας, υιοθετώ την κλασική Μαρξιστική ανάλυση των κοινωνικών τάξεων, αμφισβητώντας τις θεωρητικές εκείνες αναλύσεις που εστιάζουν μακριά από την ανάλυση της εκμετάλλευσης που βασίζεται στην κοινωνική τάξη, το καθοριστικό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού, τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας.

Υποστηρίζω ότι, τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην ευρύτερη πολιτεία, στο πολιτικό επίπεδο, πρέπει να έχουμε δύο επιδιώξεις: πρώτον, να πάμε πέρα από την κριτική προς τη σοσιαλιστική ανακατασκευή, και δεύτερον, να πάμε πέρα από τον σοσιαλιστικό δημοκρατικό ρεφορμισμό προς τον επαναστατικό αντι-καπιταλιστικό Μαρξισμό.

Χωρίς αμφιβολία, χρειαζόμαστε προγράμματα που να έχουν βγει μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες για σοσιαλιστική εκπαίδευση, καθώς επίσης και για τον έλεγχο της οικονομίας, για συστήματα δημοκρατικού ελέγχου της οικονομίας από τους εργαζόμενους. Δεν εννοώ ότι πρέπει να εφαρμόσουμε ένα «κόκκινο» σχέδιο για την εκπαίδευση (παραδείγματα προτάσεων για σοσιαλιστική εκπαίδευση προς συζήτηση μάλλον παρά προς επιβολή, αποτελούν τα δύο βιβλία του Hillcole Group, το *Κόκκινο σχέδιο για την εκπαίδευση του 1993* -Hillcole Group, 1993), και το *Νέες σκέψεις για την εκπαίδευση και τη δημοκρατία: Μια σοσιαλιστική εναλλακτική για τον εικοστό-πρώτο αιώνα* (Hillcole Group, 1997).<sup>3</sup>

ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ: Η ανάπτυξη ταξικής συνείδησης και αντίστασης: Εξέγερση, εκδίκηση και στρατηγικός ακτιβισμός

Αυτές οι οφθαλμοφανείς αλλαγές στις υλικές συνθήκες εκατοντάδων εκατομμυρίων εργαζομένων, από τα μεσαία μέχρι και τα κατώτερα στρώματα, οδηγούν σε ευρείες αλλαγές στην ταξική και πολιτική συνείδηση και σε αντίσταση. Η ίδια η έννοια της «εξαθλίωσης» (Marx & Engels 1848; Marx, 1867), ήταν αντικείμενο μεγάλου χλευασμού και απόρριψης κατά τα χρόνια της ανάπτυξης (Greaves, Hill and Maisuria, 2007). Άλλες έννοιες όπως «προλεταριοποίηση» (Braverman, 1974), «καπιταλισμός» και «αντι-καπιταλισμός», τώρα έχουν γίνει ευρύτερα κατανοητές.

---

<sup>3</sup> Εδώ και 20 χρόνια δημοσιεύω κείμενα, ατομικά και συνεργατικά, σχετικά με τη σοσιαλιστική εκπαίδευση. Εσκεμμένα, δημοσιεύω τις περισσότερες δουλειές μου στο διαδίκτυο, επειδή θέλω να είναι προσβάσιμη. (Βλέπε επίσης τη δουλειά του Terry Wrigley, e.g. Wrigley 2003, 2006, Wrigley et al, 2011).

Η έννοια της «άρχουσας τάξης», αυτή η ομάδα των πάμπλουτων, κοινωνικά και πολιτικά διαπλεκόμενων, αποτυπώνεται άψογα στη φράση που βρίσκεται στα σλόγκαν και στα πλακάτ σε χιλιάδες διαδηλώσεις σε πολλές χώρες, «Είμαστε το 99%». Τα πλακάτ των φοιτητικών διαδηλώσεων στη Βρετανία, «Απεργήστε, Καταλάβετε, Χτυπήστε το 1%» και «Εκπαίδευση για τις μάζες, όχι μόνο για την άρχουσα τάξη».<sup>4</sup>

Η ορθόδοξη νεοφιλελεύθερη πολιτική υπέρ της λιτότητας που επικρατεί στα πολιτικά κόμματα, τα οποία ομοφωνούν, κατά συνέπεια, ότι οι εργαζόμενοι είναι αυτοί που πρέπει να πληρώσουν την κρίση, έχει απονομιμοποιήσει τις πολιτικές που βασίζονται στον κοινοβουλευτισμό και στις εκλογές. Στη Βρετανία, το Εργατικό Κόμμα, το Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα και το Συντηρητικό Κόμμα, συμφωνούν ότι πρέπει να γίνουν μαζικές περικοπές –στις υπηρεσίες, στην πραγματική αξία των ημερομισθίων/μισθών, στα συνταξιοδοτικά δικαιώματα. Στην Ελλάδα, η Νέα Δημοκρατία, το παραδοσιακό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα του ΠΑΣΟΚ και η Δημοκρατική Αριστερά, που προέκυψε από τη δεξιά απόσχιση από τον Σύριζα, ενώθηκαν και ομόφωνα αποδέχτηκαν την «ανάγκη» για μαζικές ιδιωτικοποιήσεις των δημοσίων υπηρεσιών και τεράστιες, άνευ προηγουμένου περικοπές.

Έτσι, υπάρχει πλέον έντονο το ερώτημα, σε μεγάλη κλίμακα μάλιστα, για ποιους ακριβώς αντιπροσωπεύει το Κοινοβούλιο. Ο κόσμος καταλαβαίνει πλέον πολύ καλύτερα ότι η Βουλή είναι «ο υπηρέτης της άρχουσας τάξης», και υπάρχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για «επανάσταση», για μεγάλες αλλαγές στον τρόπο που δομείται η κοινωνία, και για έννοιες που κάποτε θεωρούνταν ιδιαίτερα θεωρητικές, αλλά τώρα θεωρούνται μάλλον ρεαλιστικές, για τη δημιουργία μιας «δυσადικής εξουσίας», τη δημιουργία εναλλακτικών/αντιθετικών δομών διακυβέρνησης και διοίκησης, από μορφές δημοκρατικού ελέγχου εκ μέρους των εργαζομένων μέχρι τοπικές συνελεύσεις μέχρι καταλήψεις. Και υπάρχει αντίσταση στους δρόμους. Το επίκεντρο της επανάστασης και των λαϊκών συνελεύσεων και των καταλήψεων έχει μετατοπιστεί από τη Λατινική Αμερική και συγκεκριμένα τη Βολιβία, την Αργεντινή και τη Βενεζουέλα,

<sup>4</sup> Για την περίπτωση των διαδηλώσεων στο Λονδίνο ενάντια στις περικοπές, στις 12 Νοεμβρίου 2010, 30 Νοεμβρίου 2011 και 30 Οκτωβρίου 2010 στο Μπράιτον, μια πόλη μεσαίου μεγέθους με 250.000 κατοίκους). Για κείμενα και φωτογραφίες στο μπλογκ μου από αυτές τις διαδηλώσεις δες Hill, 2010b, c, 2011b.

στην Ευρώπη, όσον αφορά τον καπιταλισμό εναντίον της λιτότητας, καθώς επίσης και στη Βόρειο Αφρική και Μέση Ανατολή.

**Ανάλυση και Ακτιβισμός: Πρακτική εκλογών και άμεση Δράση ιστορικά και στην παρούσα περίοδο –και Αντίσταση**

Όσον αφορά τις εκλογές, στην Ελλάδα, ο Σύριζα (που αναφέρεται στην Αγγλία και ως «άκρα Αριστερά», «ριζοσπαστική αριστερά»), παρά λίγο να κερδίσει μια πλειοψηφία (συνασπισμού) της Ριζοσπαστικής Αριστεράς στις εκλογές της 17<sup>ης</sup> Ιουνίου 2012. Την ίδια χρονιά, ο Jean-Luc Melenchon πήρε 11% με το Front de Gauche στον πρώτο γύρο των Γαλλικών Προεδρικών εκλογών και στην Πορτογαλία, Γερμανία, Ολλανδία και Δανία, τα κόμματα της αριστεράς, μακράν των σημερινών νεοφιλελευθεροποιημένων σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων, συγκεντρώνουν σε πολλές περιπτώσεις πάνω από το 10% των ψήφων. Αυτά τα «Πλατιά Κόμματα» (βλέπε π.χ. Bensaid et al, 2012) και οι συνασπισμοί αποτελούν ομάδες και κόμματα κοινωνικο-ρεφορμιστικά και Μαρξιστικά επαναστατικά –συχνά Τροτσικιστικά, μερικές φορές Μαιοϊστικά- που έχουν κλυδωνισμούς λόγω διάφορων εσωτερικών αντιπαραθέσεων, αλλά λίγο – πολύ, ανάλογα με τις συνιστώσες τους, συμφωνούν με την εκλογική διαδικασία και είναι δεσμευμένοι ως προς το θέμα των εκλογών.

Πράγματι, μέσω των εκλογών, οι σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο, αφού κέρδισαν τις εκλογές, εισήγαγαν φυσικά φιλοεργατική νομοθεσία, οικονομική πολιτική, εργασιακό καθεστώς, προνοιακές και κοινωνικές πολιτικές. Στη Βρετανία το (αριστερό ρεφορμιστικό, σοσιαλδημοκρατικό\_ Εργατικό Κόμμα κέρδισε τις εκλογές του 1945 και σε περίοδο οικονομικής κρίσης, πήρε σημαντικά φιλεργατικά μέτρα, όπως τη θέσπιση δωρεάν δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για όλους, μια σειρά σημαντικών κρατικοποιήσεων και έθεσε τις βάσεις για το Εθνικό Σύστημα Υγείας. Και ο Ούγκο Τσάβες στη Βενεζουέλα εκλέγεται και επανεκλέγεται συνεχώς και έχει επιφέρει σημαντικές μεταρρυθμίσεις, επιχειρώντας ακόμη και ένας είδος δυαδικής εξουσίας / παράλληλες τοπικές οργανώσεις. Οι ίδιοι οι Μαρξ και Λένιν μίλησαν για την αναγκαιότητα μεταρρυθμίσεων. Για παράδειγμα, όσον αφορά «ρεβιζιονιστικές» ή σοσιαλδημοκρατικές μεταρρυθμίσεις, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι οι Μαρξ και Ένγκελς στο «Κομμουνιστικό Μανιφέστο» αναγνωρίζουν ότι είναι απαραίτητο να «αγωνιζόμαστε για την

επίτευξη των άμεσων στόχων της εργατικής τάξης» (Marx and Engels, 1848/1985, pp. 119).

Πάντως, σε καιρούς καπιταλιστικής κρίσης που τα ημερομίσθια, τα επιδόματα και το επίπεδο ζωής των εργαζομένων θεωρούνται υπερβολικά υψηλά και δαπανηρά από την καπιταλιστική τάξη εν γένει, τότε μπορεί να επιστρατευθεί ένα πιο «μετριοπαθές» ή «φιλελεύθερο» κόμμα, που να υποστηρίζεται από μερίδα του κεφαλαίου και από τα μέσα ενημέρωσης του κεφαλαίου, έτσι ώστε ο κόσμος να ψηφίσει το «λιγότερο κακό». Γι' αυτό τον λόγο ψήφισαν εκατομμύρια το Εργατικό Κόμμα τον Ιούνιο του 2010 στις βουλευτικές εκλογές στη Βρετανία και γι' αυτό ανέβηκαν κατακόρυφα οι ψήφοι για το Ιρλανδικό Εργατικό Κόμμα και τον Sinn Féin στις Ιρλανδικές βουλευτικές εκλογές στον Φεβρουάριο του 2011. Με τον ισχυρισμό ότι μιλάνε εξ ονόματος των εργατών και των μειονοτήτων, αυτά τα πρώην/ημι-σοσιαλδημοκρατικά εργατικά καπιταλιστικά κόμματα ή οι φιλελεύθερες εκδοχές του καπιταλιστικού ενιαίου μετώπου τα καταφέρνουν καλύτερα να απομυζούν την εργατιά και τις μειονότητες και να ακυρώνουν την εξέγερσή τους.

Έτσι, μιλώντας για άμεση δράση, εξω-κοινοβουλευτική δράση, υπάρχει το επιχείρημα ότι η εργατική εξουσία δεν είναι εφικτή μέσα από το υπάρχον κράτος και τα όργανά του, ότι μια ακτιβιστική στρατηγική σε πολλές περιστάσεις θα πρέπει να κερδιθεί μέσα από τη δυαδική εξουσία – τη δημιουργία και εγκαθίδρυση εναλλακτικών και αντιπολιτευτικών οργανισμών.

Ο Σωτήρης (2012<sup>a</sup>) συνοψίζει

Για αυτό δεν πρέπει να περιοριστούν οι συζητήσεις περί εξουσίας στην Ελλάδα σε εκλογολογία και μόνο. Εξουσία δεν σημαίνει μόνο ποιος κατέχει τα κυβερνητικά πόστα. Κυρίως σημαίνει ποιος πραγματικά αποφασίζει για την οικονομική πολιτική, για το τραπεζικό σύστημα, για την εκπαίδευση και για τις προτεραιότητες στην υγεία. Αποτελεί μια υλική ισορροπία δυνάμεων μέσα στην κοινωνία, την παραγωγή, το κράτος, και είναι θέμα συλλογικών αναπαραστάσεων, στάσεων και καθημερινών πρακτικών. Με αυτή την έννοια, το να έχεις μια αριστερή κυβέρνηση, αυτό απλά ανοίγει το ζήτημα της εξουσίας, δεν το επιλύει.

Χωρίς ένα δυνατό σοσιαλιστικό και πολιτικό ρεύμα «από τα κάτω», χωρίς ισχυρά συνδικάτα και φοιτητικά κινήματα, χωρίς κάθε είδους λαϊκή αυτό-οργάνωση και αλληλεγγύη, κάθε αλλαγή στην ισορροπία δυνάμεων



σε κυβερνητικό επίπεδο θα βρίσκεται σε διαρκή κίνδυνο αποτυχίας και ήττας. Μια πιθανή νίκη της αριστεράς στις εκλογές δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως απλή εντολή του εκλογικού σώματος αλλά ως αρχή μιας νέας και εντονότερης φάσης του αγώνα (μετάφραση από τα αγγλικά).

Και έτσι είναι σίγουρα, μετά την πιθανή πτώση της σημερινής κυβέρνησης, με την πιθανή εκλογή μιας κυβέρνησης υπό τον Σύριζα, με την εκλογική νίκη οποιουδήποτε συνασπισμού ή κόμματος που αντιτίθεται στη λιτότητα κατόπιν των μαζικών διαδηλώσεων και απεργιών σε όλη τη Νότια Ευρώπη και στη Βρετανία.

#### **Η αντίσταση στην Ελλάδα**

Το «καυτό καλοκαίρι» στην Ελλάδα του 2011 υπήρξε μάρτυρας καταλήψεων εκ μέρους των εργαζομένων σε υπουργεία, εργοστάσια, τράπεζες, σχολεία, πανεπιστήμια, στη χαλυβουργία, σε μια εφημερίδα, καθώς επίσης και της λειτουργίας περίπου εκατό λαϊκών συνελεύσεων, ανοιχτών, δημοκρατικών συνελεύσεων στις γειτονιές στις οποίες συχνά πήραν μέρος εκατοντάδες άνθρωποι. Κάποια από αυτά τα γεγονότα είχαν μεγάλη έκταση, όπως η απεργία στη Χαλυβουργία. Στην Ελλάδα, απολυμένοι δημοσιογράφοι κατά περιόδους ανέλαβαν τον έλεγχο εφημερίδας (Ελευθεροτυπία) ή τηλεοπτικού σταθμού (Άλτερ), γιατροί και νοσοκόμοι ανέλαβαν τον έλεγχο νοσοκομείων και κέντρων υγείας. Γίνονται επίσης και δράσεις αλληλεγγύης, όπως λαϊκές και κοινωνικές κουζίνες, που ταΐζουν τους ραγδαία αυξανόμενους άστεγους. Αλλά πρέπει να γίνουν περισσότερα, σε πιο μεγάλο βάθος και έκταση.

Η μεγαλύτερη «κατάληψη» έγινε στην Πλατεία Συντάγματος, μέχρι που διαλύθηκε από σύννεφα χημικών (το κείμενο στο μπλογκ μου βρίσκεται στο Hill, 2011a). Έτσι, έχουμε δει εκκολλαπτόμενες, πρώιμες και επιμέρους μορφές τέτοιας οργάνωσης στις καταλήψεις στις διάφορες πλατείες της Ελλάδας το καλοκαίρι του 2011.

Η «περίοδος ησυχίας» κατά τις δύο βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα του 2012 και αμέσως μετά από αυτές τέλειωσαν απότομα με τη γενική απεργία στις 27 Σεπτεμβρίου με περίπου 200.000 διαδηλώσεις και πολλαπλάσιο αριθμό απεργών και από 70.000 έως 100.000 διαδηλωτές μόνο στην Αθήνα, να φωνάζουν «Δεν θα παραδοθούμε στην Τρόικα» και «Έξω από την ευρωπαϊκή ένωση και το ΔΝΤ!», σηματοδοτώντας την αρχή ενός φθινοπώρου με δακρυγόνα, καταστολή, οδομαχίες μεταξύ αστυνομίας και απεργών/διαδηλωτών (WordPress News, 2012).



Αυτό που συμβαίνει στην Ελλάδα από το 2008 και μετά, συμπεριλαμβανομένων 25 ημέρες γενικών απεργιών μέχρι σήμερα (28 Οκτωβρίου 2012), αποτελεί αναμφισβήτητα μια προ-επανάσταση από τα κάτω. Ένα ξέσπασμα οργής και θυμού και αγανάκτησης και μανίας ξεχύνεται από τους δρόμους και τις πλατείες που δεν είχε αντίστοιχο στην Ευρώπη από τα γεγονότα του 1968. Και υπάρχει μια κατάσταση έντονης ταξικής συσπείρωσης, ενδυνάμωσης της Μαρξιστικής και σοσιαλιστικής οργάνωσης και επίγνωσης σε όλα και ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού. Έτσι υπάρχει η ενδυνάμωση της επαναστατικής πράξης, η αλληλεπίδραση μεταξύ θεωρίας/ανάλυσης/κατανόησης από τη μια και πρακτικής/δράσης/οργάνωσης από την άλλη. Φυσικά, σε μια περίοδο κοινωνικής καταστροφής, άλλες δυνάμεις, όπως τα φασιστικά/Ναζιστικά κόμματα, αυξάνουν και αυτές τη δύναμή τους, την οργάνωση και την επιρροή τους. Η καπιταλιστική τάξη, όπως και την περίοδο της ανόδου του Χίτλερ στη Γερμανία της Βαϊμάρης, ευχαρίστως κρατά τους φασίστες/Ναζί ως εφεδρεία για βία στους δρόμους, όταν οι «κόκκινοι» γίνουν υπερβολικά δυνατοί για τα γούστα τους. Όπως παρατηρεί ο Χατζηστεφάνου (2012), «οι νεοναζί αντιπροσωπεύουν έναν χρήσιμο αντιπερισπασμό από την κοινωνική γενοκτονία που επιφέρουν τα πακέτα λιτότητας. Αλλά και μια μοναδική ευκαιρία να χτυπηθούν εκείνοι που αντιτίθενται στα μέτρα».

Όπως σημειώνει ο Σωτήρης (2012γ), «για περισσότερο από δύο χρόνια, η ελληνική κοινωνία έχει γίνει το πειραματόζωο επιθετικών νεοφιλελεύθερων χειρισμών της κοινωνίας, αλλά και εργαστήριο αγώνων, συλλογικών εμπειριών και ριζοσπαστικών προτάσεων. Έχει τη δυναμική να γίνει όχι μόνο το σύμβολο αντίστασης, αλλά και παράδειγμα ριζοσπαστικής εναλλακτικής».

#### **Η αντίσταση μετατρέπεται σε εξέγερση**

##### **Εκδίκηση**

Η αφαίμαξη και της λεηλασία εκ μέρους της καπιταλιστικής τάξης, όπως οι τραπεζίτες, έχει λάβει τέτοια έκταση που οδηγεί σε αιτήματα για διώξεις, για ποινικές διαδικασίες και για τιμωρίες δια της νομικής οδού. Ο θυμός και η οργή εναντίον της τεράστιας ανισότητας και της εξαθλίωσης και φτώχειας, ειδικά σε χώρες όπως η Ελλάδα, οδηγούν σε αγωνιώδη κραυγή για αναδιανομή του πλούτου, της εξουσίας και του εισοδήματος, για απαλλοτρίωση του πλούτου και των προνομίων των υπερ-πλουσίων και των μεγαλύτερων καπιταλιστικών επιχειρήσεων όπως οι τράπεζες, τα

οικονομικά ιδρύματα και τα ισχυρά οικονομικά κέντρα αποφάσεων. Οι επαναστατικές σοσιαλιστικές και Μαρξιστικές οργανώσεις βλέπουν τις γραμμές τους να πυκνώνουν σε όλη την Ευρώπη, όπως και η ριζοσπαστική αριστερά, σοσιαλιστικά δημοκρατικά/ρεβιζιονιστικά ρεφορμιστικά κόμματα. Το Front Gauche/ Αριστερό μέτωπο στη Γαλλία, το Die Linke/ η Αριστερά στη Γερμανία, η νίκη του George Galloway και του Respect Party σε τοπικές εκλογές στο Μπράτφορντ της Αγγλίας το 2012, όλα προτείνουν βαρύτερη φορολογία για τους πλούσιους και βαρύτερη φορολογία για τα κέρδη, έστω και μέσα σε ένα καπιταλιστικό σύστημα.

Υπάρχουν συστήματα και προτάσεις για στρατηγική εκδίκηση. Τώρα δεν πρόκειται για τιμωρίες όπως στη Γαλλική Επανάσταση όπου κρέμαγαν τους καπιταλιστές και τους εκμεταλλευτές από τους φανοστάτες, αλλά έχει να κάνει, από τη μια μεριά, με το να περάσουν από δίκη αυτοί που κατάφωρα στράγγιξαν το δημόσιο χρήμα και τους ανθρώπους, και από την άλλη, οι αριστεροί σοσιαλδημοκράτες, τα ρεβιζιονιστικά/ ρεφορμιστικά κόμματα, όπως τα Πλατιά Κόμματα της Αριστεράς, να φορολογήσουν πιο αυστηρά τον πλούτο και το εισόδημα των κορυφαίων καπιταλιστών (Bensaid et al, 2011) ή οι Επαναστατικές Μαρξιστικές Ομάδες και Κόμματα να απαλλοτριώσουν, να εθνικοποιήσουν το κεφάλαιο και τον πλούτο τους.

**«Τι θα μπορούσε να γίνει» και «Τι θα έπρεπε να γίνει»**

Στην παρούσα περίοδο του Καπιταλισμού της Εξαθλίωσης, του Καπιταλισμού της Λιτότητας, η φτωχοποίηση και η εξαθλίωση εκατομμυρίων ανθρώπων, με την απόλυτη έννοια, όχι πλέον με κάποια σχετική έννοια, τα επιτεύγματα της ιστορικής σοσιαλδημοκρατίας, τα ιστορικά κεκτημένα της εργατικής τάξης και των οργανώσεών της, στην εκπαίδευση και σε άλλους τομείς, είναι αυτά που κλέβει η καπιταλιστική τάξη, η οποία σαν τα όρνια πέφτει πάνω στο κουφάρι τους κράτους πρόνοιας, της δωρεάν εκπαίδευσης και των ονείρων, των ελπίδων και τις ζωές της εργατικής τάξης. Σε μια τέτοια καταστροφική κατάσταση, η εξουσία, η δικτατορία του κεφαλαίου, η γύμνια της εξουσίας του κεφαλαίου ανοίγουν τα μάτια δεκάδων εκατομμυρίων στο «τι θα μπορούσε να είναι» και στο «τι θα έπρεπε να είναι» όσον αφορά την οργάνωση των ανθρωπίνων υποθέσεων. Το «τι θα μπορούσε να είναι» θα μπορούσε να είναι Φασισμός ή στρατιωτική δικτατορία, οι εναλλακτικές δυστοπίες στον αρπαχτικό καπιταλισμό. Ή με τις ενέργειες, την ανάλυση, το θυμό, τον στρατηγικό ακτιβισμό, την οργάνωση, το πρόγραμμα και την

εστιασμένη στρατηγική των ακτιβιστών, συμπεριλαμβανομένων των δασκάλων, των πανεπιστημιακών, των φοιτητών, σε συνδυασμό με άλλους εργαζόμενους το «τι θα μπορούσε να είναι» θα μπορούσε να μετατραπεί στο «τι θα έπρεπε να είναι».

### Σημείωση

Αυτό το κείμενο προέκυψε από μια κεντρική ομιλία στο Διεθνές Συνέδριο Κριτικής Παιδαγωγικής, που έγινε στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας στις 10-14 Ιουλίου 2012.

Μια προγενέστερη εκδοχή αυτού του άρθρου δημοσιεύτηκε ως Dave Hill (2012b) *Resistance, Revolt and Revenge: Austerity Education, Immiseration Capitalism and Strategic Activism*, στο τουρκικό περιοδικό Κριτικής Παιδαγωγικής *Eleştirel Pedagoji*, 23 (September 2012 edition). Μια εκτενέστερη και μεταγενέστερη εκδοχή έχει δημοσιευθεί ως Hill, D. (2012c) *Immiseration Capitalism, Activism and Education: Resistance, Revolt and Revenge*. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 10(2). October.

### Ευχαριστίες

Ευχαριστώ τους Mike Cole, Glenn Rikowski, Bill Templer, Έφη Κοσκώση, Μαρία Νικολακάκη και Λεωνίδα Βατικιώτη, για τα σχόλιά τους για αυτό το κείμενο. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην Αγάπη Δενδάκη για τη μετάφραση του κειμένου.

### Βιβλιογραφία:

Althusser, L. (1971) *Ideology and State Apparatus*. In L. Althusser, *Lenin and Philosophy and Other Essays*. London: New Left Books. Anti-Academies Alliance website, at <http://www.antiacademies.org.uk/>.

Anyon, J. (2011) *Marx and Education*. New York: Routledge.

Austin Chronicle (2012) *The Republican Party of Texas Opposes Critical Thinking*. 27 June. *Austin Chronicle*, Texas, USA. Online at <http://www.austinchronicle.com/blogs/news/2012-06-27/gop-opposes-critical-thinking/>

Banfield, G. 2011. 'Looking for Marx: A Review of Marx and Education by Jean Anyon'. *Journal for Critical Education Policy Studies* 9 (2). <http://www.iceps.com/index.php?pageID=article&articleID=221>.

**Bensaid, D, Sousa, A., Thornett, A., Leplat, F. et al. (2011)** *New Parties of the Left: Experiences from Europe*. International Institute for Research and Education (IIRE), Amsterdam: IMG publications.

**Catastroika (2012)** *Catastroika: Privatization goes Public*. Written and Directed by Aris Chatzistefanou and Katerina Kitidi and scientific editing by Leonidas Vatikiotis. Online at <http://topdocumentaryfilms.com/catastroika/> and at <http://www.youtube.com/watch?v=RORPpFL21dM>

**Crouch, C. (2011)** *The Strange Non-Death of Neoliberalism*. Cambridge, England: Polity Press.

**Greaves, N., Hill, D. and Maisuria, A. (2007)** "Embourgeoisment, Immiseration, Commodification - Marxism Revisited: a Critique of Education in Capitalist Systems." *Journal for Critical Education Policy Studies*, 5(1). Online at <http://www.jceps.com/index.php?pageID=article&articleID=83>

**Harvey, D. (2005)** *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford, England: Oxford University Press.

**Hill, D. (1991)** *What's Left in Teacher Education?* London: Tufnell Press,

**Hill, D. (2012b)** Resistance, Revolt and Revenge: Austerity Education, Immiseration Capitalism and Strategic Activism, in the Turkish Critical pedagogy journal, *Eleştirel Pedagoji*, 23 (September)

**Hill, D. (2012c)** Immiseration Capitalism, Activism and Education: Resistance, Revolt and Revenge. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 10(2). October.

**Hill, D., Greaves, N., and Maisuria, A. (2009)** Education, Inequality and Neoliberal Capitalism: a Classical Marxist Analysis. In D. Hill and R. Kumar (eds.) *Global Neoliberalism and Education and its Consequences*. pp. 102-126. New York: Routledge

**Hill, D. and Kumar, R. (eds.) (2009)** *Global Neoliberalism and Education and its Consequences*. New York: Routledge.

**Hill, D. and Rosskam, E. (eds.) (2009)** *The Developing World and State Education: Neoliberal Depredation and Egalitarian Alternatives*. New York: Routledge.

**Hillcole Group (1991)** *Changing the Future: Redprint for Education*, London: Tufnell Press.

**Hillcole Group (1997)** *Rethinking education and democracy: a socialist alternative for the twenty-first century*. London: Tufnell Press.

**Inal, K. and Akkaymak, G. (eds.) (2012)** *Neoliberal Transformation of Education in Turkey: Political and ideological Analysis of Educational Reforms in the Age of the AKP*. London: Palgrave Macmillan.

**Klein, M. (2007)** *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. New York: Metropolitan Books.

**Kloke, Andreas (2012b)** The shadow of the Weimar Republic hangs over Greece: The election results of May 6. *International Viewpoint IV Online magazine*: IV448 - May 2012. 16 May. Online at <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article2619>

**MacAskill, E. (2011)** US left finds its voice over Wisconsin attack on union rights. *The Guardian*, 24 February. Online at <http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/24/wisconsin-union-rights-protest>.

**Malott, C. S. (2011)**. Pseudo-Marxism and the Reformist Retreat from Revolution: A Critical Essay Review of Jean Anyon, *Marx and Education*. *Journal for Critical Education Policy Studies* 9 (1). Online at <http://www.jceps.com/index.php?pageID=article&articleID=206>

**Mandel, E. (1970)** *The Leninist Theory of Organisation: Its relevance for today*. Online at <http://www.marxists.org/archive/mandel/196x/leninism/index.htm>

**McGrew, K. (2011)** On Being Holier-Than-Thou: A Critique of Curry Malott's "Pseudo-Marxism and the Reformist Retreat from Revolution. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 9 (1). Online at <http://www.jceps.com/index.php?pageID=article&articleID=222>

**McLaren, P. (2005)**. *Capitalists and Conquerors: A Critical Pedagogy Against Empire*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

**McLaren, P. and Farahmandpur, R. (2004)**. *Capitalists and Conquerors: Critical Pedagogy Against Empire*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

**Morgan, W. J. (2003)** *Communists on Education and Culture, 1848-1948*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

**Nikolakaki, M. (2012).** *Critical Pedagogy in the New Dark Ages: Challenges and possibilities*. NY: Peter Lang

**Rikowski, G. (1996)** Left Alone: end time for Marxist educational theory? *British Journal of Sociology of Education*, 17 (4), pp. 415-451.

**Rikowski, G. (1997)** Scorched Earth: Prelude to Rebuilding Marxist Educational Theory, *British Journal of Sociology of Education*, 18 (4), pp.551-574.

**Rikowski, G. (2003a)** The Business Takeover of Schools, *Mediactive: Ideas Knowledge Culture*, Issue 1, pp. 91-108.

**Rikowski, G. (2012)** Life in the Higher Sausage Factory. Guest Lecture to the Teacher Education Research Group, University of East London. England. 22 March. Unpublished)

**Socialist World (2011)** Largest protest yet against Wisconsin Governor's anti-union bill. 1 March. *Socialist World*. 1 March. Online at <http://www.socialistworld.net/doc/4886>.

**Sotiris, P. (2012a)** Greece: The Downsizing of a Country. Greek Left review, 1 Sept. Online at <https://greekleftreview.wordpress.com/2012/09/17/greece-the-downsizing-of-a-country/#more-3615>

**Sotiris, P. (2012b)** Greece: On June 18, the war only begins... The Pres ProjectOnline at <http://www.thepressproject.net/detailsen.php?id=22267>

**Vatikiotis, L. (2012)** Personal communication, 26 August. Unpublished.  
**Wrigley, T. (2003)** *Schools of Hope: A New Agenda for School Improvement*. London: trentham Books.

**Wrigley, T. (2006)** *Another School is Possible*. London: Bookmarks.

**Wrigley, T; Thomson, P. and Lingard, R. (2011)** *Changing Schools. Alternative Ways to Make a World of Difference*. London: Routledg